

**ВОЕННИ ФАКТОРИ ЗА РАЗВИТИЕТО НА
ХАЙДУТСТВОТО В ОСМАНСКА РУМЕЛИЯ
ПРЕЗ XV–XVII ВЕК
(ИСТОРИОГРАФСКИ АСПЕКТИ)**

Джени Иванова
Институт за исторически изследвания,
Българска академия на науките, България

**MILITARY FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF HAYDUTRY
IN OTTOMAN RUMELI DURING 15TH–17TH CENTURIES
(HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS)**

Dzheni Ivanova
Institute for Historical Studies, Bulgarian Academy of Sciences, Bulgaria

Abstract: In Bulgarian, and more generally in Balkan historiographies, for decades now, *haydutry* had been considered the most radical mass opposition to Ottoman rule. Its widespread distribution is the reason why it is qualified as a “specific resistance movement.” This phenomenon in its essence had different manifestations and underwent significant development during the Ottoman period. The aim of this article is to present the factors for the development of *haydutry* in the Balkans during the 15th–17th centuries. The chronological frame is determined by the perspective of this phenomenon — its emergence and evolution during the Ottoman dominance. The historiographical approach allows us to trace the main factors that contributed to the evolution and spread of *haydutry*. Among the latter, there are the specific nature of Ottoman military borders, the inclusion of various categories of Balkan population in the system

of governance, the military transformations in the Empire, and the phenomenon of mercenarism.

Keywords: Balkans, Ottoman rule, *haydutry*, military borders, mercenarism

Разбойничеството, бандитизма, традициите на пограничната война и наемничеството са явления, характерни за всички епохи. Хайдутството е феномен, който засяга различни етноконфесионални групи и професионални структури в османските Балкани. В хода на своята еволюция то претърпява множество трансформации и добива характерни черти в зависимост от конкретната епоха. В неговата история се преплитат комплексни за изследване проблеми, което прави темата нелека, но много привлекателна и също толкова необхватна. (Hobsbawm 1969: 17–40; Матковски 1983: т. 3; Цветкова 1971: 15–72; Alexander 1985; Рождественский 2018: 52–56; Sophoulis 2020).

Този текст е начален опит за групиране на факторите, влияещи за развитието на хайдутство на Балканите под османска власт и по-конкретно техните милитаристични измерения. В изложението ще бъдат разгледани движещите сили и условията, отнасящи се до появата и разпространението на явлението в османска среда. Те са представени на базата на различни изследвания, засягащи конкретни проблеми от балканската история. Историографският подход дава възможност да бъдат обособени следните фактори, свързани с османските военни модели и организация : военните граници, оформили се през първите векове от османската власт; включването в системата на управление на различни военнопомощни категории от балканското население; военните трансформации – развитието на военната технология и наемничеството. Хронологичната рамка XV–XVII в. се определя от гледна точка на изследваното явление, неговата поява и еволюция през османския период. Това е времето, в което държавата бързо се разраства и се опитва да наложи форми и методи на управление в завладените територии като адаптира местните ресурси към нуждите на своята военна организация.

Факторите, способстващи за появата и разпространението на хайдутството в голяма степен се припокриват и преплитат в хода на ос-

манската история на Балканите. Твърде често те обхващат аналогични процеси, развили се в различни региони или поради сходни житейски обстоятелства. Затова тук, без претенции, че темата може да бъде изчерпана в рамките на една статия, ще се спра само на някои детайли, дали тласък на явлението хайдутство във военен контекст. Търсенето на конкретни признаци в ранните векове на османската власт ще подпомогне и представянето на явлението в по-дългосрочен план и ще допълни често противоречиви представи, схващания и дефиниции за хайдутството.

ВОЕННИТЕ ГРАНИЦИ

Пространственото разширяване и форматиране на империята през ранните векове от османската власт на Балканите определя първия фактор – военните граници. В хода на османската експанзия и усвояването на по-обширни територии се развиват граничните модели *удж*¹ и *серхад*². Тези зони имат значение за поддържането на бойни контингенти от подготвени за воюване хора. В историческата литература има множество проучвания върху развитието на понятието граница. Специалистите отчитат важността на термина във връзка с териториалните параметри, но и по отношение на изследването на социални групи и категории население. (Stein 2007: 13–17; Градева 2015: 36–38; Kolodziejczyk 2012: 205–219).

В периода преди възникването на днешните държави „границата“ е разглеждана и като линия, и като зона, или като комплекс от двете, които жителите на района и техните водачи си избират според обстоятелствата (Градева 2015: 36–38). Интересът в науката към османските граници съществува отдавна. В моето изложение ще спомена два модела, доколкото те оказват въздействие върху оформянето на хайдутството като явление – системата *удж* и военната граница *серхад*. Този аспект, засягащ формирането на границите е важен за

¹ *Удж* – край, връх, острие; предел; граница (Zenker 1967: 113).

² *Серхад* – граница, гранична зона (Redhouse 2001: 1051). Османската дунавска гранична система *серхад* се изгражда през XV–XVI век (Радушев 1996: 189; Antov 2013: 221–222).

изясняването на поддържането на бойни качества и въоръжение на мъже, професионализирали се в извършването на набези с цел обогатяване, но също и във връзка с осъществяването на политически цели. Още в процеса на възникване и експанзия в ранната османска история особено място в структурата на държавата заема *уджа* – крайгранична област, ръководена от административен управител, който командва и организира военизирани групи. Уджбейовете постепенно увеличават своята самостоятелност и привличат в своите контингенти хора от новозавладените земи (Inalcık 1978: 115; Stein 2007: 18). След създаването си османският бейлик става притегателен център за въоръжени мъже, привлечени от възможността за плячка (Радушев 1996: 193). Премахването на данъчните облекчения на византийските селяни в граничната област, т. нар. *акрити* – имащи за задължение да отблъскват набези на византийска територия, става причина една част от тях да се присъединят към бойните контингенти на османците и да воюват заедно с тях, като постепенно привличат и други боеспособни мъже (Димитров, Манчев 1999: 18; Stein 2007: 19). Плячката, която е в основата на османската мощ, е водещ мотив на всяка разбойническа група, която се издържа по този начин.

Впоследствие старите племенни обединения започват да се изместват от редовните формации *яя* (пехота) и *мюселем* (конница), които получават надница и са освободени от данъци (Show 1976: 25–26; Adanır 1982: 75). Османските лидери насочват тюркмени към границите и ги използват предимно като ударна група, обозначаващи с термините *акънджи* и *дели* (Show 1976: 25).³ Своите първи успехи на Балканите османците постигат именно с *акънджийските* отряди. В тези редици постепенно се включват християни *власи* и *войнуци*, които са подчинени на граничните командири по време на набезите (Мутафчиева 1993: 271; Kiprovskа, Schmitt 2022: 542–543). Друга група, която също участва в тези отряди, са занимаващите се с трансхуманно скотовъдство – *юруци*. От втората половина на XV в. те се обо-

³ Относно различните историографски подходи и дискусиите в съвременната историография за акънджийските военни походи и икономическия статус, основан на плячката в хода на завоеванието виж по-подробно: (Kiprovskа, Schmitt 2022: 497–584).

собявани в изворите като военна категория население с различни задължения към османската войска и най-вече, особено в ранната фаза на завоеванията, като *акънджии* (Gökbilgin 1957: 29–53; Мутафчиева 1993: 271; Adanır 1982: 75–77; Калъонски 2007: 133–142).

Според Ф. Аданър християнското скотовъдно население от северните и западните части на Балканите (преди всичко от Западна България, Сърбия, Босна и Албания) има също толкова важна политическа роля, колкото мюсюлманите *юруци*. Силна концентрация на християни пастири със статус *власи*, изпълняващи военни функции на Балканите, има през втората половина на XV в. в района на Ниш, Видин и Смедерево (Adanır 1982: 77; Antov 2013: 219–235).

Военната организация на границите трансформира османските владения не само в териториално отношение, но е свързана също така и със стопански дейности, предопределени първоначално от пастирския начин на преживяване. В хода на усвояването на Балканите възникват и категории население, чиито профили обединяват различни отрасли в ежедневието на Османската империя и с които властта си служи за засилване на местния военен потенциал и за успешното налагане на моделите на управление в провинцията.

В проучванията често се отчита за различни региони сходството между пастирския начин на живот и бандитизма във връзка с опазването на стадата при тяхното отглеждане и придвижване. По-подобен начин възниква и унгарското хайдутство в обсега на военната граница (*серхад*) (Adanır 1982: 58–71). Това е граничен модел, който започва своето оформяне през късния XIV и се развива до XVIII в. (Palfy 2000: 3–69). Изграждането на защитна система срещу Унгария е необходимост за османците през втората половина на XV в. По това време унгарците също поддържат ефективна защитна система на Дунава и предприемат от укрепените места опустошителни набези на османска територия (Adanır 1982: 80; Bayerle 1982: 232). Впоследствие отбранителната линия се простира от Адриатическо море до Горна Унгария (дн. Словакия) на около 650 мили и се състои от 120 малки и големи крепости и наблюдателни кули (Agoston 2009: 62).⁴ Обикнове-

⁴ За адаптирането, военния живот и съперничеството на хабсбургско-османската граница по-подробно: (Agoston 2016: 89–100).

ните селяни (унгарци, южни славяни и др.) са ангажирани в защита на границата, чиито селища обитават. На османската територия, от другата страна, също се изграждат крепости и през XVII в. техният брой достига този на хабсбургските укрепления (Pedani 2017: 24).

В резултат на географското си положение и мястото в имперската военна и политическа стратегия Босна е организирана като гранична провинция (*серхад*). Граничните конфликти са толкова чести, че малките сражения стават начин на живот. Дори и през времето, когато султаните не са във война срещу Унгария или хабсбургската монархия животът в граничния регион е различен и по-труден от този, във вътрешността на империята (Adanır 1982: 80–81). Най-ранното мюсюлманско присъствие в Босна е военно. Тук са установени гарнизони, помощни отряди и служители в администрацията (Желязкова 1990: 122).

Босненско-херцеговинската част от османския *серхад* има особено значение и за още един феномен, близък с хайдутството – *ускоците* (Adanır 1982: 82; Caciur 2020: 28–43; Моаџанин 2009: 579–580). Според някои автори грабителските набези в региона се развиват като продължение на традиционния бандитизъм на херцеговците и власите от Западните Балкани през XV в. и продължават през следващите векове (Adanır 1982: 82–83; Sophoulis 2020: 61–62). *Ускоците* са християни – католици и православни, предимно власи. Понякога обаче осъществяват акции, съвместно с османски *мартолоси*,⁵ на територията на Дубровник и венецианските владения на далматинския бряг. Въпреки заповедите на султаните да бъдат прекратени нападенията срещу Републиката, с която е сключен мир през 1503 г., тези действия не са престават. След битката при Мохач през 1526 г. ситуацията се променя. *Ускоците* имат гранично-полицейски функции в Хабсбургска Хърватия и извършват нападения на османска територия (Adanır 1982: 82–87; Bracewell 1992: 89–117; Моаџанин 2009: 579).⁶

⁵ *Мартолоси* – група население с преобладаващ християнски произход, особено в ранните години на османската власт. То има задължение да поддържа и охранява крепости, да извършва набези на вражеска територия и т.н. (Васић 2005: 25–45).

⁶ *Ускоците* също така са известни с това, че отвличат хора в робство и по този начин захранват робските пазари. (Stanojevic 1973: 319–322; Adanır 1982: 87).

В условията на военната граница се формира и унгарското хайдутство, чийто интереси в стопански аспект дават тласък на социални и политически процеси. Животновъдството и търговията са икономическата движеща сила на тези промени. Износът на едър рогат добитък е доминиращ фактор в унгарската икономика от XV в. Проспериращи скотовъдци наемат безработни лица – *хайдути* (унг. *hajdú/hajdúk* – мн. ч.) – на служба, не толкова за отглеждането, а за придвижването на стадата към унгарските и централноевропейските пазари. Тази опасна професия, свързана с опазването на стадата, изисква бойни качества и въоръжение (Hobsbawm 1969: 70–82; Adanır 1982: 58; Gradeva 2009: 252). Една такава свободно придвижваща се банда *хайдути* става радикалното ядро на групата, въстанала срещу унгарските магнати през 1514 г. Многобройните военни кампании през Унгария, както и практически непрекъснатата война на *серхада*, предлагат на вече оформилата се прослойка възможност да изкарва прехраната си чрез военна служба. От пастирско население те постепенно преминават към категорията наемници. Изразът *хайдук* в средата на XVI в. вече се употребява за наемник. Мъжете от тази категория обслужват частните армии на унгарските магнати или участват в охраната на граничните крепости.⁷ Същевременно се появяват т. нар. *свободни хайдути*, които действат в околностите на военната граница без издръжка, а преживяват само от плячката. Воюването с цел грабежи и честите набези на съседна територия през XV и XVII век се извършват непрекъснато и са свидетелство за устойчива практика, за което говорят османските документи и фолклорните източници (Adanır 1982: 73; Winkelbauer 2003: 446; Maksay 1982: 262–263; Рождественский 2023: 230–231).

След битката при Мохач през 1526 г. т. нар. военна зона е опустошавана както от големите османски, хабсбургски и трансилвански армии, така и все по-често от малки, разбойнически, плячкосващи

⁷ Например, когато Ишван Бочкай (1605–1606), войвода на Трансилвания, се надига срещу Хабсбургите, хайдутите са неговите основни въоръжени сили (Makkaı 1982: 277–279). Подобно развитие във военните дела се забелязва и във Влахия. От средата на XVI в. като еквивалент на унгарското хайдутство, възникват владетелски въоръжени сили, в които участват мъже от местното население, които са наемници. (Велики 1973: 66–67; Adanır 1982: 74; Maksay 1982: 267; Parveva 2023: 258).

отряди. Граничните наемници (*хусари* и *хайдутти*), обслужващи унгарските крепости, са пряко подчинени на краля (Winkelbauer 2003: 444–445).⁸ По това време хайдутските отряди се състоят предимно от унгарци, но се смесват и с южнославянски групи. Именно през XVI в. хайдутството се разраства в района на военната граница и обхваща различни социални елементи – скотовъдци, бягащи селяни, бездомни хора, чиито селища са унищожени, криминално проявени, обеднели благородници и др. (Winkelbauer 2003: 446).

По всяка вероятност през XVI в. терминът *хайдук* навлиза в балканските езици от Трансилвания и Влахия. Голям брой *хайдутти* преминават в хабсбургските отряди след 1688 г. и участват на страната на европейските армии като извършват съвместни акции. Лудвиг фон Баден регистрира отделен отряд, обозначен като *хайдук* (сърби, българи, албанци и др.). Европейската преса и османските исторически съчинения от периода потвърждават участието на хайдушки дружини във войната на османците със Свещената лига от 1683–1699 г. (Adanır 1982: 74; Първев 2018: 360; 369; Ivanova 2010: 217–229).

КАТЕГОРИИ НАСЕЛЕНИЕ С ВОЕННОПОМОЩЕН СТАТУТ

Още с установяването на османската власт в Югоизточна Европа българите и останалите балкански християни също са включвани и ангажирани по различни поводи в общия военен механизъм на османците. Става дума за населението със специални задължения, което срещу изпълнението на конкретни задачи – охрана и поддръжка на крепости и пътища, снабдяване на войските с храна, боеприпаси др. – получава данъчни облекчения (Желязкова 2002: 127; Първева 2003: 226–227). Една от главните задачи за завоевателите в ранния период на експанзията е да укрепят властта си в новите територии и

⁸ През втората половина на XVI в. те получават позволение от краля, в допълнение на своята ниска надница, да продават вино и бира или да се заемат с месарство. Така постепенно много унгарски и южнославянски наемници съчетават военните дейности и с други занаяти. Те обработват ниви и лозя в близост до крепостите, участват в търговията с едър рогат добитък и в различни търговски сделки с Османската империя, както и в контрабандата с оръжие (Winkelbauer 2003: 445).

да подготвят условията за по-нататъшни походи. За да разшири социалните сили на своя военен и административен апарат, централната власт включва в системата на управление различни категории от балканското население (Мутафчиева 1993: 268–272; Стојановски 1974; Грозданова, Андреев 1996: 39–62; Градева 2015: 65–66; Йорданов 2015: 174–193). Това дава основание на някои автори да смятат, че от помощните категории население с военен или полувоенен статут като *войнуци*, *мартолосо*, *дербентджии* и др. се излъчват хора с боен опит, които оглавяват хайдушки дружини.⁹

Като мярка срещу разбойничеството османците основават селища, чиито жители срещу данъчни облекчения имат за задача да се грижат за сигурността. *Дербентджийската* институция дълго време играе важна роля при охраната на пътищата и проходите. Повечето автори смятат, че тя има предосманска история на Балканите в средновековните балкански държави, както и в Античността (Стојановски 1974; Adanır 1982: 90–91; Мутафчиева 1993: 276–277; Грозданова и Андреев 1996: 30; Йорданов 2021: 34–54; Първева 2022: 297–308). Друга група са, споменатите вече, *мартолосо* – институция с византийски произход (Васић 2005: 28–45 и сл.; Adanır 1982: 80; Rusev: 2024 529–597). Те имат важна функция в общественно-политическия живот на балканските народи и изпълняват военно-полицейски функции. Освободени са от данъци, охраняват пътищата, проходите, мините, пасищата. За своята служба владеят *бащини*¹⁰ и получават надница (Мутафчиева 1993: 271–272; Васић 2005: 215–230; Първева 2022: 308–317). *Войнуците* са група с военнопомощни функции и както показва названието им са по-ранна структура, която османците трансформират за собствените им военностратегически цели (Йорданов 2023: 36 и сл.). Те вземат участие в походите, охраняват пътищата. Освободени са от данъци и притежават бащини (Adanır 1982: 79–80;

⁹ Още по време на завоеванието войнуците са в редиците на Мурад I (1362–1389); през 1461 г. войнуците участват в превземането на Синоп и Трабзон. Власи и албанци от Тесалия например получават привилегии за службата си (Adanır 1982: 77; Желязкова 2002: 127; Rusev 2024: 586).

¹⁰ *Бащина* – термин, използван за райетския чифлик на немюсюлманите от османската държава и за земите обработвани от някои категории със специални задължения.

Грозданова и Андреев 1996: 29–30; Йорданов 2023: 36, 371–511; Rusev 2024: 586–592).

Това, което е съществено и става фактор за развитието на хайдутството, е че от категориите военизирано население се излъчват хора с бойна подготовка, някои от които участват и като наемници както на османска, така и на чужда служба по време на война и по границите, където малките войни са ежедневие. Друг съществен момент е, че понякога вместо да охраняват пътищата и проходите, *раята* с военнопомощните задължения, се изкушава да напада и ограбва преминаващи търговци, държавни служители и др. (Matkovski 1968: 331; Стојановски 1974: 115; Първева 2022: 311).

Освен нуждата от допълнителен ресурс по места, като категориите население със специални задължения, чрез представителите на местната съдебно-административна власт, османската държава прибегва и към допълнителни механизми за организиране на провинцията и съответно ангажиране на населението. Израз на това е практиката за обвързването на населението с института на колективната отговорност и произтичащата от него практика на взаимното поръчителство. Според този принцип, залегнал в законодателството, социалното положение на всеки поданик се легитимира чрез системата на поръчителства (*кефалети*). Наред с други условия за поддържането на реда от обикновеното население се изисква да гарантират един за друг, че няма да допускат хайдути и няма да ги подпомагат и т.н.¹¹ (Matkovski 1967: 61–63; Иванова 1990: 36–37; Shusharova 2017: 496–497).

ВОЕННИТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ И НАЕМНИЧЕСТВОТО

След средата на XVI в. се извършват промени във военната организация на османците и като основен провинциален резерв се из-

¹¹ Договорянето с властта се изразява в т. нар. „*незир*“ – процедура, при която се дава обещание за колективна глоба и която населението трябва да изплати, ако разбойниците не бъдат открити. По-подробно: (Shusharova 2017: 496–497). Допълнително за колективната отговорност виж също статията на М. Шушарова в настоящия сборник.

дига еничарството в османската провинция (Inalcık 1985: 290–291).¹² Тези изменения специалистите свързват и с „откриването“ на барута, използването на огнестрелните оръжия. Военните технологии и промените във воюването, наложени от военната тактика през XVII в., например, налага необходимостта от значителни човешки ресурси и по-конкретно изграждането на корпуси, използващи огнестрелното оръжие и обсадна техника. „Барутната революция“, според Х. Иналджък, налага промени в тимарската система, тъй като държавата трябва да увеличи приходите си за издръжката на артилерията (Inalcık 1985: 286–288; Agoston 2016: 97–100).

Друга тенденция в контекста на милитаристичните трансформации от края на XVI и през XVII в., отбелязана в историографията, е навлизането на наемници (наричани *секбан*¹³ (пешаци) и *саруджа* (конници) във военните институции. Младите мъже, които не притежават земи и са привлечени от военната професия, стават източник както за формирането на военните корпуси, така и за изграждането на разбойническите банди (Inalcık 1985: 292–293). *Секбанските* дружини са използвани за постигане на политически цели, участват в сражения и получават заплати като наемници. Ръководени са от *бьолукбашия*, който организира отряда и преговаря за условията за службата и заплащането (Inalcık 1985: 296–299). През XVI и XVII в. в Османската империя, въпреки официалната реторика, че немюсюлманите не могат да се включват във военни акции, *секбани* стават и християни (католици и православни) особено в пограничните райони (Stein 2005: 94; Norton 2005: 70–71). Наемниците, от които държавата има нужда за военните действия, продължават да живеят като на война и в османските провинции. Частите *секбан*, например, са сочени от Х. Иналджък като основна причина за социални сътресения

¹² Подобни процеси продължават и в следващите столетия в българските земи под османска власт. По-подробно: (Атанасов 2008: 240–261; Иванова: 2015: 93; Шушарова 2024: 219–227).

¹³ *Секбан* – понятието има дълга история, като едно от първоначалните му значения е свързано с отговорниците за султанските ловни кучета. Впоследствие то започва да се употребява за представителите на едно от еничарските подразделения, а по-късно – за участник във военни отряди на европейските провинции на империята или за нередовен войник (Redhouse 2001: 1065; Zenker 1967: 512–513).

в Анадола, а също и като фактор за децентрализацията в империята. Подобни процеси изкрystalизират и в Румелия, след средата на XVII в. с тенденцията за едно по-всеобхватно „милитаризиране на обществото“. Във вътрешността на империята старата организация, според която спахиите са отговорни за опазването на обществения ред, също се оказва неефективна срещу въоръжените с мускети мъже, които в мирно време обезпокояват живота в провинцията. Поради това възниква необходимостта от наемането на местни охранители. По този начин централната власт – чрез поставяне на различни задачи на обикновеното население, е катализатор за формирането на организационен потенциал и лидерски умения сред част у раята (Inalcik 1985: 295–311). Такъв пример в българската историографията е участието на *секбанбашията* Балчо в хайдушки акции в района на Пазарджишко по време на войната със Свещената лига (1683–1699). Според османските сведения водачът на секбанския отряд е укриван и подпомаган от жители на селата от региона (Дорев 1940: 25–26; Цветкова 1971: 52). Подобни примери подсказват, че лицата, отговорни за поддържането на реда, в определени условия променят своите роли и са склонни да се включат в размирици или да преминават в хайдушки дружини. Това дава основание да се смята, че категориите военизирано население и наемничеството са военни модели, които преливат и в участие в чужди армии. Животът по границите, участието в опазването на проходите и пътищата и привличането на раята към военнопомощните корпуси в провинциите дава тласък и на този фактор за развитието на хайдутството, който също е обусловен и свързан с изложените по-горе фактори – наемничеството в други войски. Така, както османците разчитат на местното население в определени критични ситуации, така и водачите на противниковите армии полагат усилия да привлекат поданици на султана, които могат да воюват на тяхна страна. Местното население улеснява нахлуването на противниковите сили в османска територия. То лесно е приобщавано към авангардни отряди, тъй като има боен опит, познава пътищата и проходите и говори местните езици.

Както вече бе споменато, от средата на XVI в. подобно на унгарското хайдутство възникват въоръжените сили на войводите Михай Витязул (1593–1601) и Матей Басараб (1632–1668). Те се състоят от

наемници, които имат различен етнически произход – казаци, татари, поляци, власи, южни славяни и унгарски хайдути. В походите на Михай Витязул, насочени на юг от Дунав, именно такива хайдушки банди участват в сражения и организирани нападения и са на надница при него (Велики 1973: 66–67; Adanır 1982: 71–73; Parveva 2023: 258).

Херцеговинските и хърватските *ускоци* понякога се договарят да влязат при определени условия по време на военни конфликти на служба на Венецианската република (Adanır 1982: 85–87; Stanojević 1973: 88–94; Bracewell 1992: 4). По сходен начин действат и гръко-албанските стратиоти на служба на западните сили, които ги финансират и ангажират с конкретни задачи. Това явление се свързва с венецианската и испанската политика спрямо Османската империя. Тези контакти дават възможност да се организират военни мрежи и това улеснява организирането на въоръжени групи за определени акции (Katsiardi–Hering 2009: 111).

По време на войната със Свещената лига (1683–1699) голям брой *хайдути* преминават в хабсбургските отряди след 1688 г. (Adanır 1982: 74). В същия период хайдушки дружини опустошават съвместно градове от българските земи с части от хабсбургската армия, стигайки до Пловдив. Една от най-мощните акции от този период, известна в балканските историографии като Карпошово въстание (1689 г.), е ръководена от *хайдутбашия*, който по-рано е на мартолозка служба (Матковски 1983, т. 4: 347–552). Друг подобен случай е съвместното нападение с хабсбургски отряд на Кюстендил с участието на хайдушки водач, от пазарджишкото село Йеникьой (Ivanova 2010: 217–229).

В европейските извори се съдържа информация , че по време на същата война българи участват във войските на Йеген Осман паша¹⁴

¹⁴ Йеген Осман паша (?–1689) е роден в района на Ългън (дн. Турция, обл. Кония). Той е значима фигура във военния и политическия живот на Османската империя през втората половина на 80–те години на XVII в. В хода на своята кариера той заема различни военноадминистративни служби – главнокомандващ на всички *секбани* и *саруджи* (наемници), *бейлербей* на Румелия, *сердар* на унгарския фронт – позиции, които му дават власт и възможности за влияние на различни нива в държавата, както и за антидържавна дейност, изразяваща се в потискане на населението и използване на насилие над съперниците му във вътрешнополитически план. По-подробно: (Inalcık 1985: 299–302; Катић 2001; Иванова 2024: 134–174).

(Spisarevska 1984: 107; Parvev 1995: 82). Неговата армия се състои от *секбани* и *саруджи* и е възможно сред тях да има *хайдутти* и въобще лица, които срещу определена сума са готови да се захванат с наемническа служба (Катић 2001: 122). В историята на османската държава сътрудничеството на местните християни във войската е обичайна практика (Stein 2007: 89–93; Първева 2003: 232–244; Йорданов 2023: 392–442). Част от населението, обвързано в категориите със специален статут, което трябва да обслужва и подпомага военните части, както и да участва в сражения срещу нахлуващи чужди войски, избира да подкрепи османската власт или влиятелни главнокомандващи.

Също така хайдушките мрежи, създадени на Балканите, участват в разпространението на позиви сред *раята* и са запознати и с целите на чуждата пропаганда. По време на османската власт народите на Балканите са под единно управление, което им налага автоматично общи нагласи на начина на живот и сходни тенденции в разрешаването на проблемите (Katsiardi–Hering 2009: 103). През този период и в различни контексти има немалко случаи на коопериране и сътрудничество между балканските народи. По всяка вероятност хайдушките и наемническите дружини компилират именно такъв тип опит. Една от главните цели на чуждата военна пропаганда при планирането на военните действия е да се предизвикат бунтове и въстания от страна на християнската *рая* в рамките на военните им конфликти с османците (Parvev 1995: 89; Katsiardi–Hering 2009: 110). В тези действия водещи фигури се очертават не само свещениците и първенците, но и хайдушките водачи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представените дотук фактори са само част от условията, в които се разгръща хайдутството на Балканите под османска власт. Тяхното извеждане на преден план е необходимо за обособяването на типове бунтовни прояви със социални, религиозни или политически, насилнически подбуди и наемничество в чужди армии, които са смятани от властта като престъпления към държавата и обществото. Те са важни и за еволюционната история на явлението, за видовете разбойниче-

ски прояви в зависимост от времето и мястото. Дават възможности за изследване на специфични аспекти от историята на хайдутството в българските земи под османска власт. Тяхното проследяване може да бъде своеобразен инструмент за типологизирането на различни прояви, обозначаващи в изворите като хайдутски.

Изброените в статията фактори са съвкупност от влияния, направлявани или провокирани от османската власт в резултат на военните действия и в организирането и мобилизирането на силовия потенциал на населението в държавата. Османските поданици, от които произлиза категорията *хайдут*, са предимно мъже, ангажирани по различни механизми във военния живот чрез специфичната политика по внедряването им към военнопомощните категории или с друг тип обслужване на войната в хода на конкретни бойни действия. Тези наблюдения дават разнопосочни перспективи и подсказват начините, по които възниква и се развива хайдутството в продължение на столетия в османска среда.

БИБЛИОГРАФИЯ

Атанасов, Християн. 2008. *В османската периферия: общество и икономика във Видин и околността през XVIII век*. София, ИК „Синева“. (Atanasov, Hristiyan 2008. *V osmanskata periferia: obshtestvo i ikonomika vav Vidin i okolnostta prez XVIII vek*. Sofia, IK „Sineva“.)

Васић, Милан. 2005. *Мартолоси у југословенским земљама под турском владавином*. Бања Лука, Академија наука и умјетности Републике Српске. (Vasiћ, Milan. 2005. *Martolosi u jugoslovenskim zemlyama pod turskom vladavinom*. Banja Luka, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske.)

Велики, Константин. 1973. Походите на Михай Витязул на юг от Дунав. – *Исторически преглед*, № 1 с. 63–72. (Veliki, Konstantin. 1973. Pohodite na Mihay Vityazul na yug ot Dunav. – *Istoricheski pregled*, № 1 s. 63–72.)

Градева, Росица. 2015. На границата на османското пространство: Видин, XV – първата половина на XVIII в. – *Исторически преглед*, № 3–4, с. 36–82. (Gradeva, Rositsa. 2015. Na granitsata na osmanskoto prostranstvo: Vidin, XV – parvata polovina na XVIII v. – *Istoricheski pregled*, № 3–4, s. 36–82.)

Грозданова, Елена, Андреев, Стефан. 1996. Категории население със специални задължения и статут – правна норма от XVI век и реална прак-

тика. В: Б. Христова (Ред.). *Българският шестнадесети век. Сборник с доклади за българската обща и културна история през XVI век.* София, Изд. на НБКМ, с. 29–48. (Grozdanova, Elena, Andreev, Stefan. 1996. Kategorii naselenie sas spetsialni zadalzhena i statut – pravna norma ot XVI vek i realna praktika. V: B. Hristova (Red.). *Balgarskiyat shestnadeseti vek. Sbornik s dokladi za balgarskata obshta i kulturna istoria prez XVI vek.* Sofia, Izd. na NBKM, s. 29–48.)

Грозданова, Елена, Андреев, Стефан. 2003. Многоликите пътища на мира и войната. В: Грозданова, Е. (съст.). *Контрасти и конфликти „зад кадър“ в българското общество през XV–XVIII век.* София, Гутенберг, с. 7–62. (Grozdanova, Elena, Andreev, Stefan. 2003. Mnogolikite patishta na mira i voynata. V: Grozdanova, E. (sast.). *Kontrasti i konflikti „zad kadar“ v balgarskoto obshtestvo prez XV–XVIII vek.* Sofia, Gutenberg, s. 7–62.)

Димитров, Страшимир, Кръстьо Манчев. 1999. *История на балканските народи.* Т. 1, (второ издание). София, Парадигма. (Dimitrov, Strashimir, Krastyo Manchev. 1999. *Istoria na balkanskite narodi.* Т. 1, (vtoro izdanie). Sofia, Paradigma.)

Дорев, Панчо. 1940. *Документи за българската история. Т. 3. Документи из турските държавни архиви (1564–1872). Ч. 1.* Прев. П. Дорев. София, БАН. (Dorev, Pancho. 1940. *Dokumenti za balgarskata istoria. T. 3. Dokumenti iz turskite darzhavni arhivi (1564–1872). Ch. 1.* Prev. P. Dorev. Sofia, BAN.)

Желязкова, Антонина. 1990. *Разпространение на исляма в западно-балканските земи под османска власт XV–XVIII век.* София, Издателство на БАН. (Zhelyazkova, Antonina. 1990. *Razprostranenie na islyama v zapadno-balkanskite zemi pod osmanska vlast XV–XVIII vek.* Sofia, Izdatelstvo na BAN.)

Желязкова, Антонина. 2002. Войната на Свещената лига срещу Османската империя и нейното отражение върху демографията на балканските провинции (1683–1699). В: Желязкова, А., В. Мутафчиева. *Две.* София, ИК Гутенберг, с. 124–145. (Zhelyazkova, Antonina. 2002. Voynata na Sveshtenata liga sreshtu Osmanskata imperia i neynoto otrazhenie varhu demografiyata na balkanskite provintsii (1683–1699). V: Zhelyazkova, A., V. Mutafchieva. *Dve.* Sofia, IK Gutenberg, s. 124–145.)

Иванова, Джени. 2024. Между бунта и разбойничеството във войната и политиката – за действията на Йеген Осман паша в Румелия. – *Исторически преглед*, 80, №3, с. 134–174. (Ivanova, Dzheni. 2024. Mezhdhu bunta i razboynichestvoto vav voynata i politikata – za deystviyata na Yežen Osman pasha v Rumelia. – *Istorigheski pregled*, 80, №3, s. 134–174.)

Иванова, Светлана. 1990. Институтът на колективната отговорност в българските земи през XV–XVIII в. – *Исторически преглед*, 46, № 1, с. 33–45. (Ivanova, Svetlana. 1990. Institutat na kolektivnata otgovornost v balgarskite zemi prez XV–XVIII v. – *Istorigheski pregled*, № 1, s. 33–45.)

Иванова, Светлана. 2015. Видинският варош и канун-и серхад (към отношенията между християни и мюсюлмани на османската военна граница през първата половина на XVIII в.). – *Исторически преглед*, № 3–4, с. 83–161. (Ivanova, Svetlana. 2015. Vidinskiyat varosh i kanun-i serhad (kam otnosheniyata mezhdur hristiyani i myusyulmani na osmanskata voenna granitsa prez parvata polovina na XVIII v.). – *Istoricheski pregled*, 71, № 3–4, s. 83–161.)

Йорданов, Кръстьо. 2015. Дервентджиството в района на Стара планина и Предбалкана през XVI в. – *Известия на Регионален исторически музей – Габрово*, т. 2, с. 174–193. (Yordanov, Krastyo. 2015. Derventdzhiystvoto v rayona na Stara planina i Predbalkana prez XVI v. – *Izvestia na Regionalen istoricheski muzey – Gabrovo*, t. 2, s. 174–193.)

Йорданов, Кръстьо. 2021. Щрихи върху ежедневието на дервентджишкото и войнушкото население през XVI – XVII век. В: *Известия на института за исторически изследвания*, т. 36. *Ежедневието на империите. Средни векове – XX век. Материали от научна конференция, посветена на 150-годишнината на Българска академия на науките, проведена на 27–28 ноември 2019 г.* София, Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов“, с. 31–76. (Yordanov, Krastyo. 2021. *Shtrihi varhu ezhedneviето na derbentdzhiyskoto i voynu-shkoto naselenie prez XVI – XVII vek.* – V: *Izvestia na instituta za istoricheski izsledvania*, t. 36. *Ezhedneviето na imperiite. Sredni vekove – HH vek. Materiali ot nauchna konferentsia, posvetena na 150-godishninata na Balgarska akademia na naukite, provedena na 27–28 noemvri 2019 g.* Sofia, Izd. na BAN „Prof. Marin Drinov“, s. 31–76.)

Йорданов, Кръстьо. 2023. *Войнуците от имперските конюшни в османската провинция Румелия (XV – първите десетилетия на XVIII век).* София: Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов“. (Yordanov, Krastyo. 2023. *Voynutsite ot imperskite konyushni v osmanskata provintsia Rumelia (XV – parvite desetiletia na XVIII vek).* Sofia: Izd. na BAN „Prof. Marin Drinov“.)

Калъонски, Алексей. 2007. *Юруците.* София, Просвета. (Kalyonski, Aleksey. 2007. *Yurutsite.* Sofia, Prosveta.)

Катић, Срђан 2001. *Јеген Осман-паша.* Београд, АПП.). (Katic, Srdjan, 2001. *Yeĝen Osman Pasha.* Belgrade, APP.)

Матковски, Александар. 1983. *Отпорот во Македонија во времето на турското владеење. Т. 3.* Скопје, Мисла. (Matkovski, Aleksandar. 1983. *Otporot vo Makedonija vo vremeto na turskoto vladeene. T. 3.* Skorje, Misl.)

Матковски, Александар. 1983. *Отпорот во Македонија во времето на турското владеење. Т. 4.* Скопје, Мисла. (Matkovski, Aleksandar. 1983. *Otporot vo Makedonija vo vremeto na turskoto vladeene. T. 4.* Skorje, Misl.)

Мутафчиева, Вера. 1993. Категориите зависимо население в нашите земи под турска власт през XV–XVI век. В: В. Мутафчиева. *Османска социално-икономическа история.* София, Изд. на БАН, с. 258–289. (Mutafchieva, Vera. 1993. Kategoriiite zavisimo naselenie v nashite zemi pod turska vlast prez XV–XVI vek. В: В. Мутафчиева. *Osmanska sotsialno-ikonomiceskata istoria.* Sofia, Izd. na BAN, s. 258–289.)

chieva, Vera. 1993. Kategoriiite zavisimo naselenie v nashite zemi pod turska vlast prez XV–XVI vek. V: V. Mutafchieva. *Osmanska sotsialno-ikonomicheska istoria*. Sofia, Izd. na BAN, s. 258–289.)

Първев, Иван. 2018. „От императорската армия в България се съобщава...“. Хабсбургската крепост Видин в периодичния печат на Свещената Римска империя, 1689–1690 г. В: В. Рачева, П. Митев (съст.). *Изследвания и материали за Видин и региона*. Т. 2. София, УИ „Св. Климент Охридски“, с. 347–372. (Parvev, Ivan. „Von der KÖys. Armees aus Bulgarien verlautet...“. *The Habsburg Fortress of Vidin in the Periodicals of the Holy Roman Empire, 1689–1690.* V: P. Mitev, V. Racheva (sast.). *Studies and Materials about Vidin and the Region*. Sofia, University Press. 2018, s. 347–372.)

Първева, Стефка. 2003. Българи на служба в османската армия: военни и военнопомощни задължения на градското население в Никопол и Силистра през XVII век. В: Грозданова, Е. (съст.). *Контрасти и конфликти “зад кадар”*, София, ИК Гутенберг, с. 226–254. (Parveva, Stefka. 2003. *Balgari na sluzhba v osmanskata armia: voenni i voennopomoshtni zadalzhenia na gradskoto naselenie v Nikopol i Silistra prez XVII vek*. V: Grozdanova, E. (sast.). *Kontrasti i konflikti “zad kadar”*, Sofia, IK Gutenberg, s. 226–254.)

Първева, Стефка. 2011. Земята и хората през XVII – първите десетилетия на XVIII век. *Овластяване и организация на аграрното пространство в Централните и Южните Балкани под османска власт*. София, АИ „Проф. Марин Дринов“. (Parveva, Stefka. 2011. *Zemyata i horata prez XVII – parvite desetiletia na XVIII vek. Ovladyavane i organizatsia na agrarnoto prostranstvo v Tsentralnite i Yuzhните Balkani pod osmanska vlast*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.)

Първева, Стефка. 2022. *Богатство и бедност сред селските общности в провинция Румелия през XVII и XVIII век. Изследване и документи*. София, Изд. на БАН „Проф. М. Дринов“. (Parveva, Stefka. 2022. *Bogatstvo i bednost sred selskite obshtnosti v provintsia Rumelia prez XVII i XVIII vek. Izsledvane i dokumenti*. Sofia, Izd. na BAN „Prof. M. Drinov“.)

Радусhev, Евгений. 1996. Османската гранична периферия (серхад) в Никополския вилает през първата половина на XVI в. В: Б. Христова (Ред.). *Българският шестнадесети век. Сборник с доклади за българската обща и културна история през XVI век*, София: Изд. на НБКМ, с. 187–213. (Radushev, Evgeniy. 1996. *Osmanskata granichna periferia (serhad) v Nikopolskia vilayet prez parvata polovina na XVI v*. V: B. Hristova (Red.). *Balgarskiyat shestnadeseti vek. Sbornik s dokladi za balgarskata obshta i kulturna istoria prez XVI vek*, Sofia, Izd. na NBKM, s. 187–213.)

Рождественский, Методий. 2018. *Есе върху варварската реторика*. София, Херон Прес. (Rozhdestvenskiy, Metodiy. 2018. *Ese varhu varvarskata retorika*. Sofia, Heron Pres.)

Рождественский, Методий. 2023. Между Севера и Запада: село Киселево и инфраструктурата на антиосманската съпротива (XVI–XIX век). – *Етнографски проблеми на народната култура*, 13, с. 218–260. (Rozhdestvenskiy, Metodiy. 2023. Mezhdru Severa i Zapada: selo Kiselevo i infrastrukturata na antiosmanskata saprotiva (XVI–XIX vek). – *Etnografski problemi na narodnata kultura*, 13, s. 218–260.)

Стојановски, Александар. 1974. *Дервенциството во Македонија*. Скопје. (Stojanovski, Aleksandar. 1974. *Dervendziistvoto vo Makedonija*. Skopje.)

Цветкова, Бистра. 1971. *Хайдутството в българските земи през 15/18 век*. София, Наука и изкуство. (Tsvetkova, Bistra. 1971. *Haydutstvoto v balgarskite zemi prez 15/18 vek*. Sofia, Nauka i izkustvo.)

Шушарова, Мария. 2024. Провинциални военни структури в Русчук в средата на XVIII век: между защитата на „вечно победоносната граница“ и социално-икономическото влияние – *Исторически преглед*, № 3, с. 203–240. (Shusharova, Maria. 2024. Provintsialni voenni strukturi v Ruschuk v sredata na XVIII vek: mezhdru zashtitata na „vechno pobedonosnata granitsa“ i sotsialno-ikonomicheskoto vliyanie – *Istoricheski pregled*, № 3, s. 203–240.)

Adanır, Fikret. 1982. Heiduckentum und osmanische Herrschaft. Sozialgeschichtliche Aspekte der Diskussion um das frühneuzeitliche Räuberwesen in Südosteuropa – *Südost-Forschungen*, № 41, pp. 46–71.

Agoston, Gabor. 2009. Austria – In: Agoston, G. and B. Masters (ed.). *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. Ed. By New York, Infobase Publishing, p. 62.

Agoston, Gabor. 2016. The Impact of the Habsburg-Ottoman Wars: A Reassessment – In: K. Sperl, M. Scheutz, A. Strohmeyer (Hg.), *Die Schlacht von Mogersdorf/ St. Gotthard und der Friede von Eisenburg/ Vasvár 1664. Rahmenbedingungen, Akteure, Auswirkung und Rezeption eines europäischen Ereignisses*. Burgenländische Forschungen, Bd. 108. Eisenstadt, Eigenverlag der Burgenländischen Landesarchivs, pp. 89–100.

Antov, Nikolay. 2013. The Ottoman State and Semi-Nomadic Groups along the Ottoman Danubian Serhad (Frontier Zone) in the Late 15th and the First Half of the 16th Centuries: Challenges and Policies – *Hungarian Studies* 27, 2, pp. 219–235.

Bracewell, Catherine Wendy. 1992. *The Uskoks of Senj. Piracy, Banditry, and Holy War in the Sixteenth-Century Adriatic*. Ithaca NY, Cornell University Press.

Bayerle, Gustav. 1982. One Hundred Fifty Years of Frontier Life in Hungary. In: János M. Bak, Béla K. Király (ed.). *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*. Social Science Monographs. New York, Brooklyn College Press, pp. 227–242.

Caciur, Dana. 2020. Researching the Morlachs and the Uskoks: The Challenges of Writing about Marginal People from the Border Region of Dalmatia (Sixteenth Century) – *Cromohs*, 23, pp. 28–43.

Gökbilgin, Tayyib M. 1957. *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtiḥân*. Istanbul, Osman Yalçın Matbaası.

Gradeva, Rossitsa. 2009. Hayduk. In: Agoston, G. and B. Masters (ed.). *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. Ed. By New York, Infobase Publishing, p. 252.

Hobsbawm, Eric J. 1969. *Bandits*. Revised Edition. New York, Pantheon Books.

Inalcık, Halil. 1978. Ottoman Methods of Conquest – In: *The Ottoman Empire: Conquest, Organization and Economy (Collected Studies)*. London, Variorum Reprints, pp. 104–129.

Inalcık, Halil. 1985. Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600–1700. In: Inalcık, H. *Studies in the Ottoman Social and Economic History*. London, Variorum Reprints, pp. 283–337.

Katsiardi-Hering, Olga. 2009. Von Aufständen zu den Revolutionen christlicher Untertanen des Osmanischen Reiches in Südosteuropa (ca. 1530–1821). Ein Typologisierungversuch. – *Südost-Forschungen*, 68, pp. 96–137.

Ivanova, Dzheni. 2010. The Impact of the 1683–1699 War on the Ottoman Rear: The Story of Silâhdar Mehmed Ağa about the the Haydut Raid on Kysustendil in 1689/90. In: P. Mitev, I. Parvev, M. Baramova, V. Racheva (Eds.), *Empires and Peninsulas. Southeastern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople, 1699–1829*. Münster, LIT Verlag, pp. 217–229.

Kiprovska, Mariya, Oliver Jens Schmitt. 2022. Ottoman Raiders (*Akıncıs*) as a Driving Force of Early Ottoman Conquest of the Balkans and the Slavery-Based Economy. – *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 65, pp. 497–582.

Kolodziejczyk, Dariusz. 2012. Between Universalistic Claims and Reality. Ottoman Frontiers in the Early Modern Period. In: Christine Woodhead (Ed.). *The Ottoman World*. London and New York, Routledge, 2012, pp. 205–219.

Moačanin, Nenad. 2009. Uskoks – In: G. Agoston and B. Masters (Eds.). *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York: Infobase Publishing, pp. 579–580.

Makkai, László. 1982. István Bocskai's Insurrectionary Army. In: János M. Bak, Béla K. Király. (Eds.), *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary. Social Science Monographs*. New York, Brooklyn College Press, pp. 275–296.

Maksay, Ferenc. 1982. Peasantry and Mercenary Service in Sixteenth-Century Hungary. In: János M. Bak, Béla K. Király. (Eds.), *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary. Social Science Monographs*. New York, Brooklyn College Press, pp. 261–274.

Matkovski, Alexander. 1967. Biographische Beiträge zur Geschichte des mazedonischen Heiduckenwesens von 1622 bis 1650 – *Südost-Forschungen*, 27, 1967, pp. 324–345.

Matkovski, Alexander. 1968. Maßnahmen der osmanischen Regierung zur Unterdrückung des Heiduckenwesens in Mazedonien in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts – *Südost-Forschungen*, 26, 1968, pp. 46–71.

Norton, Claire. 2005. „The Lutheran is the Turks’ luck“: Imagining Religious Identity, Alliance and Conflict on the Habsburg-Ottoman Marches in an Account of the Siege of Nagykanizsa 1600–1601 In: Kurz, M., Scheutz, M. (Ed.). *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie*. Wien, R. Oldenbourg Verlag, pp. 67–81.

Palfy, G. 2000. The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century) – In: David G., P. Fodor (Ed.). *Ottomans, Hungarians and the Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of the Ottoman Conquest*. Leiden, Brill, pp. 3–69.

Parvev, Ivan. 1995. *Habsburg and the Ottomans between Vienna and Belgrade (1683–1699)*. *East European Monographs*. New York, Columbia University Press.

Parveva, Stefka. 2023. Creating and Preserving the Collective Memory of War Conflicts in the Ottoman Border Periphery: The Battles of Michael Viteazul with the Ottoman Empire during the War of the Holy League (1593–1606) – In: Parveva, S. *People and Stories of Everyday Life in Rumeli, 17th – 18th Century*. Istanbul, Isis Press, pp. 255–283.

Pedani, Maria Pia. 2017. *The Ottoman-Venetian Border (15th – 18th Centuries)*. Venezia, Edizioni Ca’ Foscari.

Redhouse, James, William. 2001. *A Turkish and English Lexicon*. 2. Edition, Istanbul, Çağrı Yayınları.

Rusev, Delyan. 2024. Imagining One’s Infidel: Balkan Dhimmī Christians in Ottoman Historical Writing until 1600. – *Studia Ceranea*, 14, pp. 273–617.

Show, Stanford. 1976. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. The Rise and Decline of the Ottoman Empire 1280–1808*. V. 1, Cambridge, Cambridge University Press.

Shusharova, Mariya. Local Elites and communities in the Management of Public Order During the 18th Century: Perceptions of Public Order from the Core Urban Territories of the Ottoman Empire. – *Etides balkaniques*, LIII, 2017, 3, pp. 485–533.

Sophoulis, Panos. 2020. *Banditry in the Medieval Balkans, 800–1500. New Approaches to Byzantine History and Culture*. Cham, Palgrave Macmillan.

Spisarevska, Joanna. 1984. Der Österreichisch-Türkische Krieg von 1683–1699 und der Kampf des bulgarischen Volkes um Unabhängigkeit im Lichte neuer Dokumente aus der Apostolischen Vatikanischen Bibliothek. – *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich*, VI, 2, pp. 101–110.

Stanojevic, Gligor. 1973. *Senjski uskoci*. Beograd, Vojnoizdavacki zavod.

Stein, Mark L. 2007. *Guarding the Frontier. Ottoman Border Forts and Garrisons in Europe*. New York, I. B. Taurus&Co Ltd.

Winkelbauer, Thomas. 2003. *Österreichische Geschichte 1522–1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Teil 1*. Wien, Verlag Carl Ueberreuter.

Zenker, Julius, Theodor. 1967. *Türkisch-Arabisch-Persisch Handwörterbuch*. Hildesheim, Georg Olms Verlagsbuchhandlung.